

10. Tokombaev Aaly in the Book: Writers of Soviet Kyrgyzstan. Biogr. essays. Comp. Samaganov D. - Frunze, Kyrgyzgosizdat, 1958. - S. 42-46, with portr.
11. Tokombaev Aaly In the book: D.S. Losev and O.D. Morozov, Kyrgyz literature. Recommended indicator. - M., 1958. - S. 29-33, with porter.
12. Tokombaev Aaly tree, poems and poems. - Kyrgyzstan, Frunze, 1978
13. Mr. Tokombaev Aaly, poetry. Authorized translation from the Kyrgyz language. - Moscow, Soviet writer, 1982
14. Tokombaev Aaly Favorites, poems, poems, stories. Translation from the Kyrgyz language. - Moscow, Fiction, 1984.
15. Galkina E.M. "Emotionality and expressiveness in language" M., 1970.
16. Artykbaev Kachkynbay, Tokombaev Aaly. About the creative world of the founder of Kyrgyz written literature of the 20th century. B., Height, 2003.
17. Recent articles on the creativity of Kerimkul Abdylbakev, Tokombaev Aaly. - Frunze, Kyrgyzstan, 1980.
18. Nurmakhanov K. Famous poet of Kyrgyzstan. - Kazakh literature. (Kazakh literature), 1955, February 13
19. Nurtazin T. Folk singer. [On his 50th birthday]. — "Socialist Kazakhstan" (Socialist Kazakhstan). February 12, 1955.

УДК 82-1-9

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2022-1(2)-38-45

Мусаева Айнура Сагынбековна

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, окутуучу

Мусаева Айнура Сагынбековна

Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына, преподаватель

Musaeva Ainura Sagynbekovna

Kyrgyz State University J. Balasagyn, teacher

**“КАНДУУ ЖЫЛДАР” РОМАНЫНЫН ТАРЫХЫЙ-ТАРЖЫМАЛЫ
ИСТОРИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ РОМАНА “КРОВАВЫЕ ГОДЫ”
HISTORICAL DATA OF THE NOVEL “BLOODY YEARS”**

Аннотация: Бул макалада “Кандуу жылдар ” романынын тарыхый таржымалы каралган. А.Токомбаевдин – ыр түрүндөгү тарыхый романы улуу боштондукту эңсеген элдин тагдырын чагылдырган окуяны сүрөттөөдө өзгөчө сүрөткерлик чеберчилик менен, андагы каармандардын образдарын чагылдырууда профессионалдык өзгөчөлүккө ээ экендиги баяндалган, тарыхый окуянын өзөгү эзилген элдин башынан өткөргөн окуялары баяндалган, реалдуу сүрөттөөдө идея-тематикалык жактан кыргыз элинин эркиндикке болгон күрөшү баяндалган, ар бир окуяны баяндоодо жазуучунун көркөм чагылдыруусу, көркөм-эстетикалык жактан кармандардын образдарын берүүдө өзгөчө көркөмдүк менен чагылдырылгандыгы каралган. Кыргыз элинин башынан өткөргөн оор күндөрү, тарыхта калган ак тактарды, бүгүнкү күндүн келечек-муундары билиш керек экендигин автордун идеясы катары белгиленген. А.Токомбаев - акын, демократ, өзүнүн көзү менен көргөн окуяларды жазбай кое албайт, бул Улуу окуя тарыхта сакталып калат, аны билиш керек жана муундан- муунга өткөрүп берүү керек!

Аннотация: В данной статье рассмотрены исторические данные романа “Кровавые годы”. В историческом романе в стихах А.Токомбаева описана борьба кыргызского народа против угнетателей, отражена судьба народа, его борьба за свободу, изображены события того времени и образы героев в высоком художественном мастерстве художника в описании события “Уркун”; его высокий профессионализм и ум в передаче идейно-тематического содержания произведения, художественно-эстетическая изобразительность, пафос и стиль художественного произведения, красочность изображения героев. Кыргызский народ тяжело перенес эти утраты, горечи и обиды; темные пятна в истории кыргызов должно помнить наше будущее поколение. Об этих страшных событиях того времени, которые увидел поэт-демократ А.Токомбаев своими глазами, невозможно молчать; история- есть история, которую должны знать, сохранить и передавать из поколения к поколению, пока живет кыргызский народ!

Annotation: This article examines the historical data of the novel "Bloody years". In the historical novel, A. Tokombayev's poems describe the struggle of the Kyrgyz people against the oppressors, reflect the fate of the people, their struggle for freedom, depict the events of that time and images of heroes in a highly artistic way of the artist's skill; in describing "Urkun" event there is demonstrated his high professionalism and intelligence in transmitting the ideological and thematic content of the work, artistic and aesthetic depiction, pathos and style of the work of art, bright and colorful images of the characters. The Kyrgyz people hardly suffered these losses, bitterness and resentment; dark spots in the history of the Kyrgyz should be remembered by our future generation. It is impossible to remain silent regarding these terrible events of that time which were seen with the own eyes of a poet-democrat A.Tokombaev; history is history that must be known, preserved and passed on from generation to generation as far as the Kyrgyz people live!

Негизги сөздөр: сүрөткер, өнөрпоз, демократ, “Үркүн”, руханий байлык, тарых, Турпан, Кытай, Сибирь, Теке, Какшаал, Совет бийлиги, кызыл желек, Октябрь революциясы

Ключевые слова: художник, мастер, демократ, “Уркун”, Духовное богатство, история, Турпан, Кытай, Сибирь, Текес, Какшаал, Советская власть, красное знамя, Октябрьская революция

Keywords: artist, master, democrat, “Urkun”, Spiritual wealth, history, Turpan, Kytay, Siberia, Tekes, Kakshaal, Soviet power, red banner, October revolution

Талбас эмгеги, даанышмандыгы менен, кыргыз элинин башынан өткөргөн оор турмушун өз жон-териси менен сезген, жана чогуу өткөргөн, элдин муң-зарын, бөтөн элде адамдардын тарткан азаптарын өтө чеберчилик менен баяндаган чыгармалары Аалы Токомбаевдин - кыргыз элинин баатыры экендигинен кабар берет. Залкар акындын өмүрү ушул кыргыз элинин тарыхындагы оор трагедиялар менен коштолуп, анын демине-дем күчүнө күч берген тарыхый дастанга айланганы баарыбызга маалым. Анын өзгөчөлүгү – кыргыз элинин руханий байлыгы болгон улттук сезимдерин козгоп, патриоттуулукка чакыргын ураан катары, элдин калың катмарына сиңип кетишинде “Эл кайгырса кошо кайгырып, кубанса кошо кубанып кайгырткан тагдырын ажырагыс кылып байлаган , өмүр жибине чырмаган өткөөл замандын журт башында турган аңкоо адамдары, акыйкат, адилеттүүлүктүн белгиси сезилбеген калың журттун канын суудай төккөн эзүүчү таптын аткаруучулары, “Баш ал десе, бөрк алган” кошоматчылар, “мансабына манчыркаган журт башында турган мансапкорлор, жеңил ой-жеңил оокаттын амалын издеген алдамчылар”, тарыхты оңго бурса да, солго бурса да болбой турган өзүнүн мыйзамдары бар, “ташка тамга

баскандай –улуу тарых, улуу кыргыз эли жашап турганда эл менен кошо жашай бермекчи” . Ал 1916-жылкы “Үркүн” окуясында эл менен бирге Кытай жерине качып барып бир туугандарынан айрылып, томолой жетим болуп, башынан өткөргөн окуяларын ушул романда эң бийик поэтикалык күч менен чагылдырат. Бул чыгарманын кесепетинен акын түрмөгө да түшкөн, тыюу салынып китепти сатыкка да чыгарбай, кийин 1947-ж. “Таң алдында” деген ат менен кайрадан өзгөртүп жазып, чыгарууга мажбур болгон. Андан кийин 1991-ж. гана чыгарма өзүнүн экинчи өмүрүн сүрүп, кыргыз эли өз алдынча суверендүү мамлекет болуп эркиндикке жетишкенден кийин гана “Кандуу жылдар” деген аталыш менен түп-нускасында жарык көрдү.

Кандуу жылдар романында автор каармандардын таржымалын сүрөттөөдө окуя, орус империясынын колониалдык саясатын жүргүзүп жаткан учурду баяндайт [1, 42].

Биринчи главасында биринчи бөлүмүндө “Өмүр жолу” деп аталган бөлүмдө кыргыз элинин эр-азамат уулу Алымкулдун досу Абыл менен Сибирге чейин айдалып, кеткендигин жана өз элине-кайтып келип, ок жеген дарты тынчтык бербей анын акыбалын суроого тууган уругу менен кошо айылдаштары – карысы да жашы да бар, сурап келген жерден бшталат. Ыйса аттуу карыя, Манас айтып андагы болгон кандуу кагылышты сүрөттөп сөзүнүн аягында Манастын жери-Текес-Талас деп бүтүрөт. Ошол учурда кара сакал бакжайган адам Алымкулга өзүн жөнүндө сүйлөп бер деп өтүнөт, бирок Алыкул “Манасты угуп жатып өлсөм арманым болбос эле” деген ойун билдирет”, көпчүлүк суранып жатса, айтып берүү милдетин деп Ыйса карыя да өтүнгөндөй болду. Тегеректеген элге көз жүгүртүп, төшөктө чыкканактаган боюнча сөзүн улады Алымкул : Мен көргөн күндөрүм мындайча болгон, жаш кезимден эле жылан-чаяндын арасында калып мени далай жолу чагышты, быйыл жашым жыйрма бешке келгенин, бала кезимден ата-энеинен айрылып, агасы ата-энесинин ордун жоктоппой, 6 жашында атасы бир молдого окууга берет, ал адам өтө казал болгон, Алымкул менен төрт жолдошу Абыл, Жунуш, Жапар да бирге окуучу, ал эми Ашым болсо кара-өзгөй мүнөзү бар, баары жакшы окушаар эле, бирок Алымкул көп нерсени ошол молдодон алды, тарбияны, тентек болгондуктан сабакты начар окуучу экен. Ал молдодон алты жыл билим алгандан кийин, баягы баккан агасынын малы-жаны деле орто эле, алдан-күчтөн тайып, эл-журтту аралагын деп бир жакшы атын тандап берген эле, Ал мезгилде элдин ичи өнөр кенчи демекчи элди аралап көп нерсени көрүп-билип, далай ырчы, сынчы чечендердин сөздөрүн угуп өзүнө тажрыйба алат, кээ бир учурда манаптар мөөрүн басып, бүтүмүн чыгарганда, ал бүтүмгө бардыгы макул болуп калган учурларда Алымкул эмнеге калыстык болбойт деп ойго батчу, өзүнүн тентуштарынын арасында да ушундай акыйкатсыз иштерди бурмалап койгондорун баамдап калган, кыз оюнга барганда бир адамды мазактап аброюна шек келтирип сүйлөгөн учурлар көрүп акты-ак, караны-кара деп өз оюн айтып далилдеп берген жайы бар эле. Алымкулда макул болуу деген оюнда жок эгер туура эмес ишти көрсө бир да баш ийүү жок, ошол жерден чындык үчүн күрөшүп далай эрдикти көрсөткөн. Ар кандай каада-салтка байланышкан тойлор болуп турган, той болгондон кийин сөссүз түрдө коноктор келишкен, кыргыз эли тойдун капсабында эр жигиттердин ар кандай оюндары Ат чабыш, “Көк бөрү” улак тартышып чер жазышчу экен. Алардын башында Жунуш, Жапар, Абыл туруп элди башкарып тейлөөчү экен. Күндөрдүн биринде да Аламан байге , “Көк бөрү оюну өтүп жаткан кезде бир ойго келбеген д окуя болду”. Абылдын тартып алган улагы тору аттын мараны көздөй жөнөгөн убакта Ашым карөзгөлүгүн карматып Торуну экижолу камчы менен салып жибергени Абыл бакап калып, Ашымды баш талаштыра тартып жиберди, кан жайылып турган эл дүрбөлөңгө салды,

ошолжерден Төлө журт башы Абылдын урук-туугандарынан бери жолунардан чыкса жөн койбогула деп жар салды.булокуяны түшүнгөнү Ашымды эсине келтирип тарбиялап койду л деген сөздөрдү айтып Абылдын кылганын туурада көрүштү. Ушул окуяны териштирип калыстык кылуу үчүн төрт киши дайындалды,туурасын айтып, эгер малга асылып аны кордосо ал жазасын алыш керек деген ойлор айтылды,бирок бул жаңжадын аягы, Абыл менен Алымкулдун Сибирге айдалышы менен чечилди. [1, 42].Каяктагы адилеттүүлүк кайран гана жаш өмүрүн түрмөдө чирип, кандай гана кордук көрүп,ажал менен арбашып, эртеңки жарык күндү көрөмбү же өлүм менен өмүрдүн ортосунда жандалбас уруп Сибирде (шибер) көргөн күндөрү Алымкулдун ден соолугуна катуу таасир этти, ал жакта жакшы орус адамы н жардам берип сууга агып гана кутуласың деген кеңештерин угуп, өзүнүн сууда жакшы сүзгөндүгү жардам берип, абактан качып кутулду, өз элине келгенден кийин ок жеген бутундагы жараты кабылдап жаткандагы учуру эле. Орус падышачылыгынын аскерге жарактуу кыргыз жигиттерин чакыруусу да элдин кыжырын кайнатты, толкунданган эл бийликке каршы чыгып кандуу кагылышууга алып келди. Бул кагылышууда нечен адамдын баштары ыргыды, кан суудай агып Боом капчыгайында жаш балдардын ырайымсыз өлтүрүлүп, окко учкан кары-жашы дебей ар жерде тоголонуп жатканы, тар жолдо, куу белде ачкадан канча кыргыздын кырылганы, ит-кушка жем болуп калгандары да аз эмес эле, көпчүлүк элдин Турпанды көздөй качышы, Ак өгүздүн ашуусунда муздун жаракасына түшүп кеткендери. дайынсыз жоголгондору, Кытай жергесинде Турпанда балдарын сактап калуу үчүн кылган ата-энелердин амалдары, кыздарын бир чейрек буудайга сатып жок дегенде кызым тирүү калсын, өлбөсө элине кайтаар деген ойдо, калгандары бир чейрек буудайды үнөмдөп жеп, бир топ күн өзөк жалгап өлбөстүн күнүн көрүп, эртеңки күндөн чоң үмүттөнүп күн кечирген. Адилетсиз падышадан качып,адилетсиз замандын зар какшап айтып жаткан Алымкул алты жылы Сибирде Константин Железновдун жардамы менен, анын айткан акыл-насааты менен тарбияланып, көп сабак алган, орус улутунда болсо дагы падышынын акыйкатсыз бийлигин сындап, көп жакшы кеңештерин берген, анын жашоосунда жол ачып көрсөткөн жакын адамдарынын бири болгон. [2, 37]. Коштошуу 2 бөлүмүндө Үмүттүн шооласы үзүлбөйт Алымкул элине кайтып келип эчен көргөн азап-тозогун, жол азабы - көр азабы дегендей тарткан кыйынчылык күндөрү көз алдына артылып, жыйырма беш жаш курагында ит көрбөгөн кордукту көрүп, өз башынан кечирген окуяларын айтып берди, Жунуш досунун ал-жайын билгени келгенин угуп,аны көрүүгө ашыкты, жабышкан илдет терендеп күн сайын күчөп, баягы Алымкулдун бири жок,өң –алеттен кеткен ээрди көгөрүп, эти качып, көзү түпкүргө кирип, болгон күчүн чогултуп, досуна “Менде баягы ал жок Нуржанды көрсөм арманым жок эле, бойунда кеткени эркек болсо атын Белек койгула,бөтөн элде жакшы жүр туугандарыңы тап, падышага аскер болуш оңой эмес, тагдырдын башка салганын эл менен бирге көрөсүң” деп жылмая Жунуш досун алыс сапарга узатты. Ыса, Эсентай карыялар “Манас” айтып, ыр ырдашып кечте, эртең менен Жунуш жолун улады [3, 125].

Ашуу алдында 3 бөлүмүндө Жунуш баштаган качкындар тоонун бооруна жете бергенде кеч кире баштаган, күүгүм талаш белди ашып кетүүгө мүмкүн эмес эле, таң атканда, жарык-жайда жолду уланталы деген ойдо, эки жакка сереп салса өйдөдө асканын түбүндө түтүн чыгып, от жагып жаткандай, басып барып ким экенин Жунуш билгиси келип салам айтса алик алышпай, көзүн шишик баскан бир жигит араң эле жүзүн буруп мындай деди: “Оо курдаш адамсыңбы,перисиңби? Сактагын күчүң келсе,өлдүк ачтан!

Кыргызбыз кыргызсың го, биз, качкынбыз,
Бүтүрдүк чокой, тонду бышырып жеп,
Кемирдик үч күн болду тамыр, кабык,
Каруу жок, тирүүлүккө жан соога тек,
Мен дагы өзүң өңдүү жигит элем,
“Мынакей өлмөй болдум, бүтүрбөй кек”.

Жунуш ал-жайын билип дароо эле “Жок өлбөйсүңөр! Мингеним семиз жылкы, соемун, тоюңгула” деп атынын башын кесип таштап, таштай катып жаткан он чакты качкын “Мына кыдыр өзү, бул жигит өзгөрүлгөн арбак” дешти ай төбөгө келген кезде тамак жешип, качкын чал алакан жайып батасын берет:

“Кор болбо, кош дүйнөдө аман болсоң,

Ар дайым жүргөн жериң болсо экен той” [4, 133].

Жунуштун кең дүйнөсү бул жашоодо өмүрдөн артык эмне бар, ушундай кыйын кезде “эр жигит эл менен эр, эр элдик” жардам бербеген адамдын барынан жогу жакшы деген ойду айтып, анын патриоттуулугу, эл үчүн, мекен үчүн эрдиги экендигин белгилеп кетсек. Качкын карыя өз сөзүндө качкын кыргыздар Турпан, Текеске кетип бара жатып ачкадан кырылып жатканын өзүнүн үч жакынынан айрылып, болуштар келин-кыздарды тартып алышып, ата-энесине ээ кылбай сатып жаткандыгын, Жунуш болбосо аткан таңды көрбөй калмакпыз, күнүнө бир чакырым гана жолду басып өткөндөрүн баяндады.

Жунуш ал-жайын билип дароо эле “Жок өлбөйсүңөр! Мингеним семиз жылкы, соемун, тоюңгула” деп атынын башын кесип таштап, таштай катып жаткан он чакты качкын “Мына кыдыр өзү, бул жигит өзгөрүлгөн арбак” дешти ай төбөгө келген кезде тамак жешип, качкын чал алакан жайып батасын берет:

“Кор болбо, кош дүйнөдө аман болсоң,

Ар дайым жүргөн жериң болсо экен той”.

Жунуштун кең дүйнөсү бул жашоодо өмүрдөн артык эмне бар, ушундай кыйын кезде “эр жигит эл менен эр, эр элдик” жардам бербеген адамдын барынан жогу жакшы деген ойду айтып, анын патриоттуулугу, эл үчүн, мекен үчүн эрдиги экендигин белгилеп кетсек. Качкын карыя өз сөзүндө качкын кыргыздар Турпан, Текеске кетип бара жатып ачкадан кырылып жатканын өзүнүн үч жакынынан айрылып, болуштар келин-кыздарды тартып алышып, ата-энесине ээ кылбай сатып жаткандыгын, Жунуш болбосо аткан таңды көрбөй калмакпыз, күнүнө бир чакырым гана жолду басып өткөндөрүн баяндады.

Эртеси таң атып, күн чыгып, бирок ызгаар сууктун илеби келип турган, Жунуш карыяны көрүп учурашканда, ал чоочуп кетип:

“О кудай! Түшүм эмес өңүм болсун,

Чын эле соо көрдүмбү аткан таңды,

Токточу, арбаксыңбы? Жок адамсың,

Жунушсуң! Сен кайтардың өлгөн жанды”

Ал өзүн комузчу Мурат экендигин айтып, балдарына кайрылып тургулачы деп кубанычы койнуна батпай, Алымкулдун кабарын сурайт. Жунуш, эки соорусунан чарык тигип алып, андан ары жолун улайт.

Акыркы жол деген бөлүмүндө ачарчылыктан кырылгын эл айдалары куруган учурда Мариям Текеске жол тартып жети күн жол жүргөндөн кийин Жунуш Нуржандар турган жерге жетет. Жунуш каруусу бар 30 киши болуп аң уулаганга кетет, Нуржан жалгыз уулу Белекти алсыз колдоруна кармап жалгызынан айрылып калуу коркунучу келет, төшөктө

жаткан апасы да ачарчылыктан араң жан болуп турган чагы.Элдер алгы (чөптүн тамырын) терип жеп, кургатып талкан кылып, өзөк жалгап Мурат ырчы карыя 65 жашында өз жериме барып өлсөм арманым жок эле деп, таштын үстүндө отуруп ырдаган ыры адам чыдагыс эле, үнү кудайга жеткендей.

Жунуш олжосун алып, алыстан карааны көрүнгөндө аялдар ыйлап, кемпир-чал көзүнө жаш алышты, ал эми мариям жаңы заман келди большевиктер жаңы бийликти колго алышты, орус кыргыз кембагалдры Пржевальскиге Совет бийлигин орноткондугу жөнүндө айтып жатты

Үч күн жол жүрүп мекени Ыссык Көлгө дагы жетишип, туулган жерин көргөнүнө көздөрү ишенбей жалынып жатышты, касиеттүү туулган жердин салкын жели да “амандашып” аларды тоскондой баштарын сылап өттү.

Большевиктер менен меншевиктер жыйын жасап бир күнү жаркыраган кызыл желектер үйлөргө илинип алардын арасынан Жунуш дагы болгон, бүт өмүрүн күрөш менен өткөргөн, бүт кайгы-муңу, кубанычы, чын достук антты аткарган, чыныгы баатыр, убадага бек, эр жүрөк каарман Жунушту мындайча баяндаган автор:

Кызыл тууну көрсөткөнсүп билеги,
Муздап чыгып, эр Жунуштун жүрөгү
“Гүл өмүрүн күйүт менен өткөргөн
Ушул – деди Алымкулдун тилеги”

Бул ыр сапта Жунуштун да, Алымкулдун да тилеги эртен таң алдында жаңы бийликти, эркиндикти, боштондукту каалаган бир максат эле [11, 458].

Бул күндү көрбөй кеткен канча адамдар көрбөй кетти, кечээги караңгылык, аккан канды чогултсак Ысык-Көлдөй болоор эле деп кыйналган, аргасыз өлгөндөн калган, кыргыз элинин башына үшкөн оор азаптуу күндөрүн бирге өткөргөн Жунуш, Мурат карыя, Нуржан, Мариям, Токо, Ыйса карыя, Жапар сыяктуу карапайым адамдар эл-жерин көргөнгө төбөлөрү көккө жеткиче сүйүнүштү.

Чыгарманын сюжети - адабий образдарды жаратууда чыгарманын композициялык түзүлүшүн куруу үчүн маанилүү Сюжет-это характер, освещенный ярко и со многих точек, – писал некогда английский писатель Джоун Голсуорси, подчеркивая тем самым большую значимость в деле построения литературного характера самой композиционной структуры произведения”.

Философ окумуштуу О.А.Тогусаков белгилегендей “чындыгында адамзат тарыхы түпкүлүгүндө өздүк таанымынын тарыхы болуп эсептелет эмеспи жана бул процесс “Адам” жашап турганда эч качан бүтпөйт деп ишенимдүү айта алабыз”(Тогусаков О., 2018.) Биздин оюбузча, А.Токомбаевдин “Таң алдында” романы кыргыз элинин улуу тарыхый трагедиясы, жалпылап алганда эл бул “адам” поэзияда каарман, реалдуу окуялардын күбөсү, отко салса күйбөгөн сууга салса чөкпөгөн адамзаттын тарыхы, канча бурмаланса да ал ошол адамдардын аң-сезиминде жашап урпактарга өтүп турганы чындык, бул процесс эч бүтпөгөнү ушундан улам десек жаңылышпайбыз. [7, 89].

Кандуу жылдар романында тарыхый окуялардын өзөгүн түзгөн, элдик боштондук, эркиндикти самаган эл Турпанда жакшы күндөрдү көрө албады, ал жерде ачкачылык бир сындырым нанга зар болуп айласы кеткенде кыздарын сатышып, алардын аман калышын, өлбөсө элине кетет деген акыркы үмүттөрү эле, адам баласынын башына түшкөн оор күндөр унутулгус так калтырды, ушул күнгө эгемендүүлүккө жетүү үчүн болгон акыркы күчтөрүн жумшап Мурат өңдүү карыялар, мекенине кайтып келип, сөөгү өз мекенинде калса экен деп

зар какшап ыйын комуз менен мундуу обонго салып ырдашкан: “Кайран эл” деген ыр саптарында айдалары алты кетип турган ач-жылаңач элдин , үрөй учурган шумдуктуу шум ажал тизгиндеп турганда баш көтөрүп эмне жумуш жасашса да өлбөстүн күнүн көрүү эле.

Колдонулган адабияттар:

1. Аалы Токомбаев. Китепте: Советтик Кыргызстандын жазуучулары. Биогр. очерктер. Сomp. Самаганов Д. - Фрунзе, Кыргызгосиздат, 1958. - С. 42-46, порту менен
2. Аалы Токомбаев. Китепте: Д.С.Лосев жана О.Д.Морозов, Кыргыз адабияты. Сунушталган көрсөткүч. - М., 1958. - С. 29-33, портр менен.
3. Аалы Токомбаев Биогр. маалымдама.—Китепте: Токомбаев А. Тандалган ырлар, поэмалар. Пер. кыргыздардан. - М., Гослитиздат, 1958. - С. 401-402.
4. Аалы Токомбаев. Китепте: Советтик Кыргызстандын жазуучулары. Биогр. очерктер. Сomp. Самаганов Д. - Фрунзе, Кыргызгосиздат, 1958. - С. 42-46, портр менен.
5. Аалы Токомбаев. Китепте: Д.С.Лосев жана О.Д.Морозов, Кыргыз адабияты. Сунушталган көрсөткүч. - М., 1958. - С. 29-33, порт менен.
6. Аалы Токомбаев Дарак, саптар жана поэмалар. – Кыргызстан, Фрунзе, 1978-ж
7. Аалы Токомбаев Устат, поэзия. Кыргыз тилинен ыйгарым укуктуу котормо. – Москва, советтик жазуучу, 1982-ж
8. Аалы Токомбаев Тандалма, поэмалар, повестер. Кыргыз тилинен котормо. - Москва, Көркөм адабият, 1984.
9. Галкина Е.М. «Тилдеги эмоционалдуулук жана экспрессивдүүлүк» М., 1970.
10. ЗЕЛИНСКИЙ К СССР элдеринин жазуучуларынын чыгармаларында орус эли женундегу белгилер. «Кандуу жылдар» поэмасы жөнүндө.- Элдердин достугу, 1953. - № 4. - 255-263-б.
11. Качкынбай Артыкбаев Аалы Токомбаев. XX кылымдагы кыргыз жазма адабиятына негиз салуучунун чыгармачылык дүйнесу жөнүндө. Б., Бийиктик, 2003.
12. Керимкул Абдылдабеков Аалы Токомбаев чыгармачылык жонундо уулу макалалар. - Фрунзе, Кыргызстан, 1980-ж.

References:

1. Aaly Tokombaev. In the book: Writers of Soviet Kyrgyzstan. Biogr. essays. Comp. Samaganov D. - Frunze, Kyrgyzgosizdat, 1958. - S. 42-46, with port
2. Aaly Tokombaev. In the book: D.S. Losev and O.D. Morozov, Kyrgyz literature. Recommended indicator. - M., 1958. - S. 29-33, with porter.
3. Aaly Tokombaev [Biogr. reference].—In the book: Tokombaev A. Selected songs, poems. Per. from Kyrgyz. - M., Goslitizdat, 1958. - S. 401-402.
4. Aali Tokombaev. In the book: Writers of Soviet Kyrgyzstan. Biogr. essays. Comp. Samaganov D. - Frunze, Kyrgyzgosizdat, 1958. - S. 42-46, with portr.
5. Aaly Tokombaev. In the book: D.S. Losev and O.D. Morozov, Kyrgyz literature. Recommended indicator. - M., 1958. - S. 29-33, with port.
6. Aaly Tokombaev Tree, lines and poems. - Kyrgyzstan, Frunze, 1978
7. Aaly Tokombaev Teacher, poetry. Authorized translation from the Kyrgyz language. - Moscow, Soviet writer, 1982
8. Aaly Tokombaev Selection, poems, poems, story. Translation from the Kyrgyz language. - Moscow, Fiction, 1984.
9. Galkina E.M. "Emotionality and expressiveness in language" M., 1970.

10. Zelinsky K. Notes about the Russian people in the works of writers of the peoples of the USSR. About the poem "Bloody Years".- Friendship of Peoples, 1953. - No. 4. - pp. 255-263.
11. Kachkynbai Artykbaev Aaly Tokombaev About the creative world of the founder of Kyrgyz written literature in the 20th century. В., Бииктик, 2003.
12. Kerimkul Abdyldabekov Aaly Tokombaev's articles on creativity. - Frunze, Kyrgyzstan, 1980.

УДК 82

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2022-1(2)-45-51

Талиева Камила Абдыразаковна, Садыкбек кызы Жайна

И.Арабаев атындагы КМУ, ф.и.к., доцент,

И.Арабаев атындагы КМУ, ф.и.к., доцент

Талиева Камила Абдыразаковна, Садыкбек кызы Жайна

КГУ им. И.Арабаев, к.ф.н., доцент,

КГУ им. И.Арабаев, к.ф.н., доцент

Talievа Kamila Abdyrazakovna, Sadykbek kyzy Zhaina

KSU I. Arabaev, Ph.D., Associate Professor,

KSU I. Arabaev, Ph.D., Associate Professor

**ЭПИКАЛЫК ЧЫГАРМАЛАРДА ҮЙЛӨНҮҮ МОТИВИНДЕГИ ЖОМОК,
ЛЕГЕНДАЛАРДЫН БЕРИЛИШИ ЖАНА ПРОЗАЛЫК ЧЫГАРМАЛАРДА
ТРАНСФОРМАЦИЯЛАНЫШЫ**

**СКАЗКИ, ЛЕГЕНДЫ В МОТИВЕ БРАКА В ЭПИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И ИХ
ТРАНСФОРМАЦИЯ В ПРОЗАИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ
FAIRY TALES, LEGENDS IN THE MOTIF OF MARRIAGE IN EPIC WORKS
AND THEIR TRANSFORMATION IN PROSE WORKS**

Аннотация: Түрк тилдүү элдердин эпикалык мурастарында бир катар салттуу мотивдер орун алган. Мисалы, баатырдын төрөлүүсү, үйлөнүшү ж.б. Макалада кара калпак, алтай, өзбек, казак, кыргыз элдерине таандык «Алпамыш», кыргыздардын «Эр Төштүк», калмактардын «Жангар», бурят, монгол, тибеттиктердин «Гэсэр» ж.б. эпосторундагы үйлөнүү мотиви тууралуу сөз болот. Бул эпостордо баатырдын же башкы каармандардын төрөлүүсү өзгөчө сыйкырдуу, фантастикалуу. Алардын образдары гиперболалуу, көбүндө колдоочулары бар, кудайдан кийинки катмарда жаралган образдар. Каармандардын жаны кайсы бир жерде же жаныбарда сакталатышы менен зооморфтук, фантастикалык салттуулуктарга бай. Ал эми баатырдын үйлөнүшүндө перинин кызына же укмуштуу фантастикалык касиет-сапатка ээ. Өзгөчө айымдарга ашык болуу, ага жетүү үчүн бир катар кыйынчылыктарды баштан кечирүү сындуу салттуулуктар сакталган. Мына ошол салттуу окуяларды чагылдырууда ар бир элдин эпикалык мурастарындагы салттуулуктун сакталуу даражасы, андагы айтуучунун кийирген өзгөчөлүктөрү, ар бир элдин айырмалуу мүнөздөрү, үйлөнүү салтындагы пайдаланылган легендалар, жомоктук мотивдердин берилиши, алардын профессионалдуу адабиятта, б.а. Ч.Айтматовдун романдарында трансформацияланышын анализге алуу максатын көздөдүк. Кыргыз прозасында эпикалык мурастарда колдонулган легендалар, уламыштар, жомоктор кайрадан иштелип чыгып, азыркы адамдын ички